

Artikelenserie *Van methode naar leerlijn*, deel 3: Hoe werk ik zonder methode?

In dit laatste deel bespreek ik hoe je het werken vanuit leerlijnen vorm zou kunnen geven bij de verschillende vakken, afhankelijk van het soort leerlijn dat besproken werd in het tweede deel van deze serie artikelen. Ik bespreek het voor rekenen, taal en wereldoriëntatie.

Rekenen

We hebben al gezien dat bij rekenen sprake is van een volgordelijke leerlijn. De ene vaardigheid bouwt voort op de andere. Sommige lijnen lopen wel parallel aan elkaar, zo kun je best met ruimtelijk inzicht of klokkijken beginnen als je ook bezig bent met het leren optellen of zelfs met getalbegrip. Maar over het algemeen kun je wel stellen dat er een vaste volgorde, met varianten, zit in deze leerlijn.

Plannen

Het plannen van de basisleerlijn is dan ook relatief eenvoudig, je verdeelt de doelen over het jaar, waarbij je genoeg tijd neemt bij een nieuw onderwerp. Wat het lastiger maakt is om voldoende herhaling te blijven inplannen voor steeds meer onderdelen. Een oplossing kan zijn om vaste herhalingsdagen en – weken in te plannen, waarbij je steeds de onderdelen herhaalt en door elkaar heen aanbiedt van doelen die eerder in het jaar aangeboden zijn. Bij het inplannen van de herhaling is het goed om vooral te denken in domeinen, je hoeft niet elk eerder aangeboden doel te herhalen, maar wel bijvoorbeeld Optellen en aftrekken, wat op een steeds iets hoger niveau terug zal komen.

Deel de doelen

Deel altijd de doelen met de leerlingen. Daar zijn verschillende vormen voor, het kan op een weekkaart zijn, maar ook op een doelenoverzicht voor het blok of een doelenboekje voor rekenen voor het hele jaar. Het belangrijkste is dat de leerling ziet waar hij mee bezig is en ook een beetje kan zien wat er nog gaat komen. De leerling kan dan reflecteren op de doelen, bijvoorbeeld door af te tekenen wat hij al beheerst.

Instructie

Directe instructie blijft een van de sterkste manieren om de leerlingen verder te krijgen, vooral bij rekenen. Het mooie van het werken vanuit leerlijnen is dat je ervoor kunt kiezen om de leerlijnen van de verschillende groepen gelijk te laten lopen voor wat betreft de domeinen. Het zal dan regelmatig voorkomen dat je met een gelijke instructie kunt starten en wat langer doorgaat voor de hogere groepen bijvoorbeeld. Wat daarnaast nuttig is, is een overzicht met goede uitlegfilmpjes of een uitlegboek, zodat de leerling het ook nog eens zelf kan nakijken hoe een berekening werkt.

Lesmateriaal

Bij rekenen is het goed om het hoofdfasenmodel als uitgangspunt te nemen bij het zoeken van lesmateriaal. Het hoofdfasenmodel gaat uit van deze indeling:

- Begrip van het doel
- Begrijpen van de procedure
- Oefenen om snelheid te krijgen
- Toepassen in verschillende situaties

Elk niveau vraagt zijn eigen soort opgaven. De eerste twee stappen zou je ook zoveel mogelijk met concreet materiaal kunnen starten, waarna je overgaat naar het platte vlak. Het laatste deel vraagt om duidelijke procedures/stappenplannen die je regelmatig terug laat komen en probeert in te slijpen.

Metten van de voortgang

Als je weet om welke doelen het gaat en welke succescriteria erbij horen, is het bijhouden van de voortgang daar goed op af te stemmen. Succescriteria kunnen bij rekenen voorbeeldsommen zijn die een leerling moet kunnen uitrekenen. Per doel kun je dan een kort toetsje maken met een aantal van dat soort sommen. Wat ook kan is regelmatig observeren aan de hand van deze doelen, in combinatie met een portfolio, waarin de leerling per doel of domein bewijsstukken verzameld. Het is wel belangrijk als je een toets maakt, dat er verschillende onderdelen tegelijk worden afgetoetst zodat je ook kunt controleren of het dan ook nog lukt, dus niet alleen per doel.

Borging en evaluatie

De uitdaging is om alle afspraken, planningen, lesmateriaal enzovoorts goed vast te leggen zodat je het niet elk jaar opnieuw hoeft te ontwikkelen. Het is dan geen nieuwe methode, maar bevat wel veel elementen hiervan, echter op een veel flexibeler manier in te zetten. Het kan starten met een kwaliteitskaart waarin je de algemene afspraken kort vastlegt. Vervolgens bevat het borgingsdocument in ieder geval:

- Een planning van alle doelen verdeeld over het jaar en over de blokken.
- Een beschrijving waar welk lesmateriaal te vinden is
- Op welke manier je het volgen/toetsen hebt ingericht
- Een korte evaluatie van de opvallende punten

Taal

Taal is zoals besproken meer een ontwikkelingsleerlijn. Je doet zeker veel, maar oefent niet perse een doel aan de hand van opgaven, je werkt minder rechtstreeks naar een doel toe. Je werkt naar een doel toe door activiteiten als lezen en schrijven en spreken, die misschien niet rechtstreeks altijd aan dat ene doel te relateren zijn.

Plannen

Je activiteiten moet je ook nu zeker goed inplannen. Die activiteiten zijn uiteraard ook gekoppeld aan doelen. Mijn voorkeur zou zijn om dat ook zeker per jaar en per periode in te plannen, zodat je ook zeker weet dat alles aan bod komt. Per periode plan je het dan wat nauwkeuriger in.

Het vak taal gaat over verschillende processen. Zo is technisch lezen vooral een volgordelijke leerlijn, die je goed kunt plannen. Spelling is dat ook voor een deel, maar daar zit ook veel herkenning (woordbeeld) bij. Dat betekent dus veel lezen en veel schrijven van woorden en zinnen, dat is niet altijd helemaal strak in te plannen in een leerjaar. Een mooi onderscheid las ik in het boek *Rijke taal* van Erna van Koeven en Anneke Smits, ze onderscheiden bij taal leerprocessen en ontwikkelingsprocessen.

Bij *leerprocessen*, zoals het leren decoderen of het leren van grammaticale regels, gaat het om expliciete processen, waarbij duidelijke instructie nodig is (bijvoorbeeld directe instructie).

Bij *ontwikkelingsprocessen*, zoals het leren begrijpen van teksten, gaat het om impliciete processen. Daarbij staat frequent en gemotiveerd oefenen (bijvoorbeeld zelf teksten lezen) met adequate ondersteuning en feedback centraal.

In de onderwijspraktijk valt op dat we het liefst in alle taalonderdelen expliciete instructie willen geven. Bijvoorbeeld bij een kleine woordenschat: dan leren we ze woordbetekenissen aan. Bij een laag leesbegrip leren we leesstrategieën aan etc. Terwijl die processen vaak juist ontwikkelingsprocessen zijn die zich op een andere manier ontwikkelen, bijvoorbeeld door veel te lezen en daarover te praten. Bij taal is het dus de uitdaging om dit onderscheid goed te maken en dit mee te nemen bij het bedenken en plannen van activiteiten.

Deel de doelen?

Je hebt zeker duidelijke doelen, maar niet alle doelen zijn geschikt om te delen met de leerlingen. Zo kan een doel als het bevorderen van leesplezier zeker belangrijk zijn, maar als je daar de les mee begint is het effect ook meteen weer weg. Een onderliggend doel als het vergroten van kennis en woordenschat is ook lastig te benoemen, dat is iets wat groeit door gerichte activiteiten. Soms kun je een doel achteraf benoemen, door te laten zien wat je bereikt hebt. Het mag soms ook wel een beetje een verrassing blijven wat er precies gaat komen in een les.

Bij onderdelen als werkwoordspelling, die meer uitgaan van gerichte instructie en veel oefenen is het zeker wel goed om het doel te benoemen.

Instructie

Instructie is op sommige onderdelen zeker nodig, zoals bij spelling of bij zinsontleding. Het bespreken van een tekst of het opbouwen van een schrijfttekst is ook zeker gebaat bij een goede instructie.

Lesmateriaal

Het vinden van goed lesmateriaal is anders dan bij rekenen. Bij taal zijn het meer activiteiten als het samen lezen van een goede tekst, regelmatig schrijfopdrachten in een goede opbouw. Dictees en spreekbeurten en veel lezen, lezen en voorlezen. Voor zinsontleding en spelling ben je wel aangewezen op voldoende oefenmateriaal, maar dit kun je vaak ook uit een (oudere) methode halen.

Meten van de voortgang

Bij taal kun je veel informatie halen uit de dictees. Ook het schrijven van teksten levert veel informatie op, waarbij het goed is om na te denken over een goed nakijkformat. Je zorgt dan bij een schrijfopdracht voor duidelijke normen, zoals hoe je de zinsopbouw beoordeelt, de spelling en de totale netheid. Methodes kunnen hier goede informatie voor aanleveren, het is dan wel belangrijk om schoolbreed af te spreken hoe hier mee moet worden omgegaan.

Borging en evaluatie

Dit kan op een soortgelijke manier als bij rekenen, maak duidelijke afspraken, noteer die beknopt en evalueer dit regelmatig. Bereid ook samen je blok voor, dat levert veel op.

Wereldoriëntatie

Werk je vanuit leerdoelen bij wereldoriëntatie dan zul je al snel kiezen voor een vorm van thematisch werken. Het is belangrijk om te beseffen dat de doelen in eerste instantie aanboddoelen zijn. Je biedt veel aan, maar een leerling zal niet alles onthouden, daarvoor is het aanbod te breed. Het achterliggende doel is een soort raamwerk in het hoofd van de leerling te bouwen, waaraan hij steeds meer kennis kan hangen.

Plannen

De planning bij thematisch werken vind ik een van de lastigste planningen om te maken. Eerst is er al de keuze voor de thema's, wat kies je, sla je niks over, is het vaak genoeg aan bod geweest? Hoe weet je dat alles aangeboden is? Wat als er grote onderdelen missen? Het is denk ik goed om je te realiseren dat je niet alles kunt aanbieden, ook een methode maakt keuzes. Loop dus niet in de valkuil dat je te volledig wilt zijn. Probeer echter wel een divers aanbod te realiseren, dus niet alleen natuurthema's omdat dit toevallig zo uitkomt. Een thema-schema met een verdeling van thema's over de leerjaren is dan een eerste stap. Wat ook handig kan werken is een meegeefboek, een kort overzicht van de behandelde thema's en doelen per groep die met de groep meegaat naar het volgende leerjaar, om op deze manier een compleet beeld te krijgen.

Delen van de doelen

Je zult vaak veel doelen hebben bij een thema, of in ieder geval veel onderwerpen die aan bod komen. Soms zijn het ook vooral belevingsdoelen, je wilt dat ze begrijpen hoe het leven er in een

bepaalde periode uitzag. Soms is het goed om de doelen te bespreken, maar het is vooral belangrijk dat je die zelf helder hebt. Ook hier geldt dat het ook wel wat spannend mag blijven, een geschiedenisles begin je eerder met een verhaal dan met het uitleggen van de doelen.

Instructie

Naast beleving is kennis zeker belangrijk bij deze vakken. Een goede instructieles is dan ook van belang. Je moet eerst voldoende van een onderwerp afweten voor je een onderzoeksvraag kunt formuleren bijvoorbeeld. Onderdompeling in de kennis en de wereld waar je over leert is dus altijd een goede start van een thema.

Lesmateriaal

Bij thematisch werken zijn er veel activiteiten waar je uit kunt kiezen, dat kan variëren van een onderzoek, naar een doe-opdracht, iets maken, een presentatie geven enzovoorts. Vergeet niet om hier ook leesteksten bij te betrekken, die je dan in samenhang met taal kunt bespreken en uiteraard leesboeken over het thema. Als je ook schrijfopdrachten kunt koppelen heb je een mooie verbinding gemaakt met het vak taal en creëer je meteen meer ruimte op je lesrooster.

Metten van de voortgang

Dit verschilt niet veel van hoe het bij taal gaat. Je observeert, stelt eisen bij een werkstuk en geeft een beoordeling bij een presentatie of andere opdracht. Het portfolio zal dan een grotere rol spelen in deze werkwijze, de leerling laat steeds meer zelf zien wat hij heeft geleerd, je gaat steeds meer richting formatieve evaluatie.

Borging en evaluatie

Sommige leerkrachten willen elk thema opnieuw vormgeven, zodat het echt uit de kinderen komt. Ik kan me echter wel goed voorstellen dat je materiaal en plannen goed bewaard en de volgende keer met wat aanpassingen zo weer kunt inzetten, leg vooral vast wat je hebt gedaan en evalueer dit met je collega's.

Naar een nieuwe structuur

Een methode biedt veel structuur. Een leerkracht weet meteen waar hij of zij moet beginnen en wat op welk moment behandeld moet worden. Die structuur is echter zo dwingend geworden dat het soms lastig is deze los te laten. Het werken vanuit leerlijnen vraagt ook om structuur, dus om plannen, vastleggen van doelen, bewaren van goede activiteiten enzovoorts. Er groeit zo een nieuwe structuur waar je op schoolniveau afspraken over zult maken. Wanneer er een nieuwe leerkracht binnenkomt, neem deze dan ook meteen mee in die structuur! Laat hem of haar niet eerst weer de methode pakken, maar begeleidt het goed. Daarom is het ook zo belangrijk om via kwaliteitskaarten en andere documenten de afspraken goed vast te leggen en dit regelmatig te bespreken.

Tenslotte

Is het al deze moeite waard? Is het niet teveel werk om de methode los te laten? Ja, het maken van deze omslag kost tijd en energie, maar het levert ook veel op. Door zelf je lessen voor te bereiden en na te denken over opdrachten is je eigen betrokkenheid groter, maar ook die van de kinderen. Meerdere keren heb ik gehoord van leerkrachten dat de leerlingen veel enthousiaster aan het werk waren met de activiteiten die de leerkracht zelf vormgegeven had. En bedenk ook dat het voorbereiden van alle methodelessen, met de uitgebreide handleidingen en voorgeprogrammeerde stappen ook veel tijd kost. Dus ja, het kost tijd maar het levert ook veel op!

Bronvermelding:

Rijke taal, *Taaldidactiek voor het basisonderwijs*, Erna van Koeven, Anneke Smits, uitgeverij Boom
Wat een goede tekst! *Gids voor het schrijven in tien genres voor het basisonderwijs*, Petra de Lint, Suzanne van Norden, uitgeverij Boom